

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՆԵՄՍԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Աբթ. հայր Էմրազիր

Դրուժեանս հետ պատիւ ունիմ ուղարկելու Ձեր արժանապատուութեան երկու զրուծիւնք, որոնք, եթէ արժան կհամարէք, շնորհ արէք հրատարակելու ձեր պատուական «Առաւել»-ի մէջ։ Այդ զրուծիւնները ստացել եմ մեծ. պ. Յովհաննէս Յար. Սուղանաճեանցից, որ գտել էր նրանց իւր հօր, ի Տէր հանգուցեալ Յարուծիւն աւագ քահանայի թղթերի մէջ։ Դոցանից առաջինը՝ հանգ. Ստեփաննոս Նսայեան Նաղարեանցի նամակն է առ Բարսեղ արքեպիսկոպոս Աժդարխանի թեմական առաջնորդը 1848 թուականից Հազան քաղաքից, ուր նամակագիրը հայապարսիկ զպրութեան ուսուցչապետ էր։ Բովանդակութիւնը պարզ է և հասկանալի։

Երկրորդ զրուծիւնը «Թաւ ուն» վերնագիրն է կրում, ոչ հեղինակի անունն ունի և ոչ էլ թէ ումն է ուղղած այն։ Միայն երկուսն է, որ նա վերաբերում է 'ի Տէր հանգուցեալ Միքայէլ Նալբանդեանցի կալանաւորելուն և ոստիկանութեան միջոցով նրան հրջանկայիշատակ Ներսէս Ե. Աշտարակեցուն ուղարկելուն դատուելու համար։ Պարզ է նոյնպէս, որ «Թաքուն»-ը գրած է Մոսկուայից։

Այդ զրուծիւնը ընթերցողներին փոքր ի շատէ պարզելու համար ստիպուած եմ դիմել յիշողութեանս։ Երջ. Ներսէս Ե. ի և Բեսարարիայի առաջնորդ Մատթէոս Վեհապետեան Արքեպիսկոպոսի մէջ տարաձայնութիւն կար, 'ի միջի այլոց և հանգ. Խաչատուր աղայ Հազա-

քիանցի երկու դստերց ամուսնութեան առթիւ նորա երկու քիւռորդոց՝ իշխան Արամիւիբի և կոմս Դելիանովի հետ, որ թոյլատրել էր Մատթէոս Արքեպիսկոպոսը, որի մօտ քարտուղարի պաշտօն էր վարում չորս աստիճանաւոր Միքայէլ Նալբանդեանցն և ինչպէս ասում էին, մեծ ազդեցութիւն ունէր նորա վերայ:

1853 թուականն էր, երբ Դորպատից (այժմ Իւրեւլ) Թիֆլիս դպրիս ամբողջ մայիս ամիսն անցուցի նոր-Նախիջևանում ծնողացս մօտ: Մայիսի վերջին թուերին էր, որ Նախիջևանում լուր տարածուեցաւ, թէ Նալբանդեանցը Քիչնիկից եկել է: Նոյն օրը Նախիջևանի քահանայք փլոննով ներկայացան նրան, որ ապացոյց էր նորա ազդեցիկ անձն լինելուն: Այդ միջոցին նոր-Նախիջևանի Մապիստրատը ստացած էր հրաման Վովկասի փոխարքայ իշխան Վօրոնցսվից, համաձայն պահանջման ընդհանրական կաթողիկոսին ներսիսի, կալանաւորել Միքայէլ Նալբանդեանցին և ոտիկանութեան միջոցով ուղարկել Ներսէս Ե.-ի մօտ: Նոր-Նախիջևանի քաղաքապետին էր Յարութիւն Խալիպեանը: Սա հրամանի կատարումը թողնում է միւս օրուան, որպէս զի վէթ մի օր ծնողները վայելեն իրանց որդու տեսութիւնը: Վորոնցսովի հրամանը դադտնի էր և Խալիպեանը ապահով էր, որ նա ոչ ոքին յայտնի չէ: Նալբանդեանցի գալտեան երեկոյ, ՚ի Տէր հանդուցեալ: Գարրիէլ աւագ քահանայ Պատկանեանցը, որի աշակերտն էր եղած Նալբանդեանցը, զօսնելու զնաց վերջինի հետ քաղաքից դուրս: Ի՞նչ խօսեցին, ի՞նչ հաղորդեցին միմեանց յայտնի չէ: Միայն միւս օր Նալբանդեանցի հօր տանը սուգ էր, որովհետեւ այդ զիշեր նա անյայտացել էր, չգիտէին ուր է գնացիլ կամ արդեօք Դոն գետը չէ ընկել և կամ սպանուել: Անցաւ մօտ 10 օր և լուր տարածուեցաւ նոր Նախիջևանում, որ Միքայէլ Նալբանդեանցը Մոսկուայումն է: Բացատ-

ըուեցաւ զործն այնպէս, թէ Միքայէլ Նալբանդեանցը Տէր-Գարրիէլ Պատկանեանցից իմանալով իւր կալանաւորութեան հրամանը, նոյն գիշեր ծնողներինցն էլ զաղտնի դնացիլ էր Ռոստով և այստեղից փոստային կառքով թռել էր Մոսկովա, ուր պաշտպանութիւն էր գտել. մնացածը պարզուում է «Թարուն» գրուածքից:

«Թարուն»-ի հեղինակն աւելի քան հաւանական է թուում մեզ, թէ է Մսեր մագիստրոսը Մսերեանց, որին մի քանի տարի աշակերտած լինելով և նորա ձեռագիրների շատ արտագրած լինելով, նորա գիրը շատ ծանօթ է ինձ:

«Թարուն» գրուածքն, ինչպէս երևում է, ուղղած է հղել երջանկայիշատակ Ներսիսին մտերիմ մի մարդու, բովանդակած տեղեկութիւնքը նորին Սծութեան հաղորդելու համար: Այլ թէ ինչպէս են ընկել այդ բնագիրը գրութիւնքը հանգ. հայր Սուգանահանցի ձեռքը, ինձ անյայտ է:

Պ. Ս.

Ա.

Նորին Սրբազնութեան

Տեառն Բարսղի վիճակաւոր Առաջնորդ Արքեպիսկոպոսի-

Ս. Նազարեանց մագիստրոս Հայապարսիկ Դպրութեան և վարժապետ Հայոց լեզուի և Համալսարանին Ղազանու

Խնդալ, հանդերձ բազում բարեմաղթութեամբ ընդ մուտս նորոյ տարւոյն.

Անհրաժարելի և բնական իմն սովորութիւն է որդւոց մարդկան հպաւորիլ իրերաց, հաղորդեցուցանել զայս իւրոցն խորհրդոց և հաղորդիլ այլոցն, որոյ վասն և ստեղծաւ մարդէակ բանական, այն է մտածող և խօսուն միանգամայն: Ի չնայեալս ի կարողութենէ աստի խոկալոյ և արտայայտելոյ զխորհուրդս մտացն յառաջ եկին ի սկզբանէ անտի մինչև յօրս յայս միաբանութիւնք, ընկերակցութիւնք անհամարք վասն աշխարհայն գործառնութեանց որ ի նիւթականացն և որ յիմանալեացն կարգի: Ահա այսչափ ազդոյ և մեծամեծս ներգոր-

ծող գորութիւն մարդկային բանի և հանճարոյ՝ ըստ որում բան և խօսք նոյն գոյով, զի որ խօսին մտածէ և որ մտածէն խօսի, և զիս այսօր համարձակեցուցանէ ելանել ի խոհական պատգամակցութիւն ընդ առնդ Առաջնորդի և ընտրելոյ առ ի լինել զլուս մտածող և յառաջածու բարի բարի գործոց առ Հայս Յաշտարխանու Չեն իմ բանք աստանօր զիրաց անձնականաց որպէս մուտք գրուածոյս ինքնին ուսուցանեն, այլ զազդանոց և զհայրենեաց միայն, որք կարօտին այսօր իմոց ընդ մեծիդ խորհրդածութեանց, Ամս ութն ուսեալ մեր առ սոս Եւրոպէական դաստիարակաց ի 'Իերպոսեան կայսերական Համալսարանի Լիֆլանդիոյ, նոյն և՛ թէպէտ յոչ կամաց՝ արժանաւորեալ վարժապետական ասթուոյ ի համալսարանիս Աւստրիայ ըստ ասին Հայոց լեզուի և դպրութեան, ոչ միանգամ ի հեռաւոր վարացս խօսեցաք գրով յունկն և նախորդին ձերոյ Տեառն Սերովքէ Արքեպիսկոպոսի, և հայրենակցացդ մերոց ի Յաշտարխան գտառապեալ վիճակէ լուսաւորութեան Հայոցս ի Ռուսաստանեայս. մին բազումս խոստացեալ և կատարեաց ոչինչ, մինչեւ փոխիլ յաշտարհէս՝ չգիտեմ՝ թէ զ՞որ բարի յիշատակ իւր թողեալ յազգիս. իսկ միւսք այն սակաւ մի ընդոստուցեալ ի քնոյ թմրութեան հաւան գոնձինն ձեւացուցանել ոչ տարակուսեցան, բայց զործն առողջ զհիւանդութիւն աստացեալ՝ դնի տակաւին ի մահիճս տկար անգործութեան։

Բաց աչօք տեսանելով զօրքան զօր պայծառանալ և բարգաւաճել Եւրոպացի ազգաց յամենայն հանդէսս ուսմանց և ճարտարութեանց, իսկ զՀայս միւր խաւար և անպիտան յամենայնի, այո՛ անլեզու և անասուն միանգամայն՝ ուրեմն և անընդունակ իսկ մշակելոյ առ ինքեանս զգիտութեանցն անդաստան, ըստ որում աշխարհաբառ լեզուն մինչեւ ցօրս ցայս ոչ յուսեքէ ի կիր արկեալ և մաքրագարդեալ զի իցէ՝ գործի յաջողակ յուսմանցն աւանդութեան, իսկ հին լեզուն մեր ժանկոտեալ մինչ իսպառ և անհասկանալի ժողովրդեան, ուրեմն և անպիտան իբրեւ գործի հասարակաց լուսաւորութեան. աչօք բացօք կրկնեմ՝ տեսանելով զայս ողորմ վիճակ ազգիս, զ՞որ այլ պիտեաւն խորհուրդ, և զ՞որ այլ առ ի խորոց սրտի ցանկութիւն փափագելի մարթ էր ինձ հնչեցուցանել յականջս մերայնոց քան զօր հնչեցուցաքն մինչեւ ցայսօր ոչ մի անգամ կամ երկիցս և կամ երեցս այո՛ անհամար անգամ. իմօ՛ դու ինձ զմիայնակ փրկաւէտ այն խորհուրդ և ցանկութիւն՝ զի միաբանեալ հայոց յաշտարխանու զսիրտ և զհոգի այո՛ և զձեռս միանգամայն, փութացեն հաստատել զընկերութիւն ինչ հայրենասիրական և կարգել օրինաւոր ուսումնարան ինչ հերոսական գիտութեանց, բայց հայրենի ռոճով նոյն և ի գործ արկանել զանգործն մինչեւ ցայսօր տալարան եւ այլն եւ այլն եւ այլն։ Զանհրաժարելի կարեւորութենէ բարեկարգ ուսումնա-

լանի վասն Հայոցս, նոյն և զայլ ամենայն վերաբերելոցն յայն մանրախուզիւ խօսեցեալ է մեր ի ճառի յայնմիկ առ ընակիչս յԱշտարխանու ի հայոց ազգէ զոր կարող է Սրբազնութիւն ձեր ստանալ ի պարոնէ Մելիքեանց կամ Բայասանեանց և ի կատարեալ վերահաս լինել որպէս մերոցն խորհրդոց նոյն եւ ճշմարտութեան նոցին, եթէ կամ ինչ իցէ արկանել և զձերն լումայ ի գանձանակ աղքատ և չքաւոր ուսմամբ Հայրենեաց մերոց: Զինչ. ոչ թէականաւն պարտ էր այսօր խօսիլ ընդ ձեզ, այլ խոստովանիլ մերկապարանոց, զի պարտականութիւն էր ձեր իրրեւ առն լուսաւորելոյ և զուսմանցն յարգ և արժանիս քաջ ճանաչողի ելանել յասպարէս Հայրենասիրութեան, գործել և կատարել՝ զոր այլք անտես արարին, կամ ընդունայն և սուտ խոստացան. կամքը զանմահութիւն ձեզ ժառանգել և զանթարչամելի մշտականաչ յիշատակ ի տարեգիրս մարդկութեան. անուասիկ է ուղին՝ ուղին՝ զոր ունի բանալ աջ ձեր որդեց ազգին ի տաճար մուսայից: Քննեցէ՛ք զգիրս, զի դուք համարիք նոքօք սենիլ զկեանս յաւիտենականս. յովհ. Ե 38: Առանց ուսման չիք Աստուած, չիք քրիստոնէութիւն կատարեալ, չիք գիտութիւն պարտականութեան առ Աստուած և ընկեր, չիք այո՛ և չինութիւն և լուսաւորութիւն ազգի: Զայսօսիկ և դուք գիտէք. խոստովանիմ և հաւատամ. բայց ասեմ նոյնպէս աներկիւղ. զի ժամանակ մեր, տառապեալ մի՛նակ ազգի մերոյ գործ խնդրէ այսօր, գործ կենդանի, գործ խօսուն. լոկ բանիւք ոչինչ վճարի այսօր. պէտք են և գործունեայ ապացուցիցի՝ մերոյն հայրենասիրութեան. ապա թէ ոչ. սուտ է ամենայն Հայրենասիրութիւն. սուտ է ամենայն սէր առ ընկերն:

Զոր այլք ոչ արարին, մնայ ձեզ առնելոյ. ո՛վ գեղեցիկ և նախանձելի ասպարիսի կենաց պատուական սրբազնութեանդ: Ե՛ւ ապա ի հանդէս հայրենասիրական գործոց և ցոյց ազգիդ թէ զլուի ես նորա խոհական և արժանի. ճեպիւ միաբանեալ ի մի մարմին համաձայն զամենայն խաշինս քո. բաց մեզ ըզփակեալ և զկցեալ դուռն լուսաւորութեան, լուսաւորութեան ներդաշնականի և տո՛ւր մեզ ճանաչել և պատուել զՔիւրք ի գործոց քոց: Կամքը և զիս ունիլ գործակից ձեզ և օժանդակ. ոչ յամեցայց և ես երագել առ ձեզ՝ լուեալ զձայնն երանաւէտ՝ եթէ պատրաստ է արդէն անդաստանն մշակութեան, բացեալ է տաճարն*) սխրագործ աջով մեծիդ Բարսիլի և պատրաստ է ամենայն ինչ առ ի մուծանել զմանկտին ի պաշտօն գեղեցկացն քան զընաւս էից, ի պաշտօն ասեմ հայրենի և հարազատ ուսումնականութեան և դաստիարակութեան յազգս ազգս գիտութեանց և ճարտարութեան:

*) անընթեռնիլի Ծ. Խ.

Փոքր ի շատէ ազդելով պատուական սրբազնութեանդ
զմիտս մեր,

ի յունվարի 6 1848
ի Ղազան

մնամբ
միշտ պատրաստական Մառայ Զեք
Սեփանեան Նազարեանց

Բ.

Թ. ա. 4. ր. 4.

Ա. Ս. Նազարեանց յետ երաշխաւոր դաժնէ կացուցանելոյ վասն Նալբանդեանի, սուտ վկայութիւնս ևս առեալ ի բռնկէ դհիւտնդութենէ նորա, արգել մինչև ցայսօր զկատարումն պահանջողական հրամանի Տեղակալին Կովկասեան սահմանաց՝ ծանուցելոյ ի Մազիստրատթէն Նոր Նախիջևանայ ի Պօլիցիայն տեղաւոյս։ Սև ոչ այս միայն, այլ և բազում ինչ գրեալ առ ի վան Դաւիթիչ Դէլեանովն ի Պ. Բուրգ, յորդորեաց և հաւանեցոյց զնա պաշտպան կալ ստահակին ամենայն զօրութեամբ, և զամենայն հնարս ի գործ դնել յազատութիւն նորա ի ձեռաց կաթողիկոսին։ Սև նա շարժեալ ի թախանձանաց անխոհմ խորհրդատուին, և կամելով զստահակն կացուցանել վարժապետ ի ճեմարանի, դաեալ է չգիտեմ որպէս զհնարն հաստատելոյ ի Սէնաթի Տէրութեան զարձակումն նորա ի Հոգևորական կոչմանէ։ և ի դիմաց հոգաբարձուի ճեմարանին Աղայ Յովհաննես Յովակիմեան Լազարեանց գրել տալով զառանձին նամակ առ Սըրբազնագոյն կաթողիկոսն՝ ծանուցեալ է, թէ զՆալբանդեանն չէ կարելի առաքել ի Նախիջևան կամ ի Տփլիս, ըստ որում հիւանդ է նա, և այլն։ և թէ արձակեալ է նա այժմ ի հոգևորական կոչմանէ, *) գործոց նորա կամ դատաստանն՝ ոչ պատկանի հոգևոր Ատենից այլ՝ Սէնաթի Տէրութեան, և այլն։

Այս ամենայն ներգործութիւնք Դէլեանովի՝ ընդդէմ էին և են թէ կառավարչի ճեմարանին, թէ գերազնուուհի տիկնոջ Նալիսարէթի։ Սկիմովնայի, և թէ այլոց ամենեցուն՝ որ ցանկանալապէս անել միշտ զպատիւ ազգին, զպատիւ և զարժանաւորութիւն Սրբազնագոյն կաթողիկոսին, եւս և զպատիւ Լազարեան տոհմի և զճեմարանի, բաց ի Նազարեանց միայնոյ, որ զուրկ գոյով յերկարախոհ տեսութենէ, և ատելութիւն եւս ունելով թէ առ Նորին վեհափառութիւնն և թէ առ Զեք՝ ջանայ միշտ զհակառակն ներգործել բանիւ և գրով, թէ և այսօրինակ ջանք նորա յոչ բարին՝ հակառակի և օրինաց Տէրութեան, որ զիրաւունս արձակելոյ զեկեղեցական անձինս հալազգիս ի հոգևորական կոչմանէ և ի պաշտօնէ՝ սեպականեալ է միայն

*) Թերթը պատուած լինելով անընթեռնի է։ Ծ. Խ.

Սիւնհոյութիւն, Էջմիածնի, (որպէս տեւանի ի Սահմանադրութեան որ յաղագս կառավարութեան եկեղեցւոյն հայոց, ի համարն 110), Հոգաբարձուն ճեմարանի՝ (որ ի 17 փետրվարի եկեղեցւոյն այսր դարձաւ անդրէն ի Պ. Բուրլոյ ի 27 նոյն ամսոյ, չէ մեղադրելի ի մասինս յայսմիկ քանզի նա պարզապիտեաւ և բարեհոգի ոմն գլով՝ դիւրամէտ է յոր և իցէ կողմն՝ ըստ թիւադրութեան խրատութեաց, Սւ մինչ սատ էր նա, բարեմիտ և ազգասէր անձինք, և առաւել կառավարիչն ճեմարանի, բազում ինչ խօսելով ընդ նմա՝ խելամտեցուցին զնա, թէ այնօրինակ անհանձար ճիշդն Նազարեանցի և այնչափ ջանադրութիւնք Դէյեխանով ընդդէմ իրաւանց հայրապետական իշխանութեան, ի վախճանի անպատուութիւն և ամօթ մեծ ունին բերել թէ պաշտպանացն յիշատակիւրց, թէ ճեմարանին, և թէ համօրէն Լազարեանց տոհմին, Մանուցին ևս՝ 1) թէ անպատկառն այն Նալբուսեան առ ծածկելոյ զայլ ամենայն յանցանս և զչարագործութիւնս իւր՝ որոց վասն կոչի նա յատեան Սրբապնագոյն կաթողիկոսի, խորագիրտութեամբ հաւատացուցեալ է Դէյեխանովին թէ պատճառն կոչելոյ զիս կաթողիկոսին՝ է միայն Պսակն Ձեր՝ զորոյ զթոյլտուութիւնն ես ինքն ի գլուխ հանեալ եմ, և այլն, 2) թէ՛ յայլ սակս ստահակն այն զՊսակի տնունն միայն տայ, զի ցուցցէ՝ թէ ի պատճառս այնորիկ ունի ինքն անբախտութեան հանդիպել, և զի Լազարեանք ևս պարտաւորեացին պաշտպան կալոյ ինքեան և այլն, 3) թէ՛ այդպէս անիրաւաբար պաշտպանեցն զամբաստանեալն ի բազմաց զստահակ յանցաւորն և պահելն զնա ի Մոսկով կամ ի Պ. Բուրլոյ, կարէ պատճառս տալ ծայրագոյն Պատրիարքին՝ ըստ իւրոց Պատրիարքական իրաւանց ի գործ դնել զՀոգևորն իշխանութիւն՝ բողոքելով ուր հարկն իցէ. և յայնժամ վերջինն չար քան զառաջինն լինի. և այլն և այլն:

Զայսոսիկ լսելով Աղա Յովհաննէսն Յովակիմեան Լազարեանց ծանեաւ զվրիպանս իւր և ստրջացաւ վասն . . զնամակ առ վեհափառ հայրապետն ըստ խորհրդոյ և նախանձանաց Դէյեխանովի: Սւ որովհետև մոռացկոտ է յոյժ նորին գերազանցութիւնն, յաւելին արդարախոհ անձինքն զայս ամենայն գրով ծանուցանել Դէյեխանովին՝ որ կայ ի Պ. Բուրլոյ: Բայց զինչ օգուտ. նա ինքն Դէյեխանովն յորդորեալ ի գրութեանց Նազարեանցի, ոչ միայն անհաւան գտանի այսոցիկ զգուշաւոր խորհրդատուութեանց բարեկամաց, տյլ և մեղադիր ևս լինի նոցա. և հաստատելով ի մտի՝ պաշտպան կալ ամենայնիւ ստահակին, և ազատ զնա կացուցանել ի դատողական քննութիւնէ սրբապնագոյն կաթողիկոսի կամ Սիւնհոյութիւն Էջմիածնի, ջանայ այժմ ըստ առաջադրութեան և խնդրոյ վիճակաւոր արքեպիսկոպոսին՝ ամբառնալ զնա ի սոսկական վիճակէ անտի յաստիճան Կօլլէժսկի ընկիւնթրաթօրի: Սւ զայսոսիկ լսելով ստահակն, առաւել

ևս համարձակութիւն առեալ՝ ազատօրէն չըլի ի քաղաքիս և որ զգալի ևս է ճանաչողաց զպատիւ և զանպատուութիւն համագդային՝ յանդգնագոյնս բարբառի զանձնէ՝ պարծելով և հրատարակելով ամենայն ուրեք, թէ տոսիսն իւր ներսէս չունի իրաւունս և ոչ իսկ իշխանութիւն կոչելոյ զինքն յատեան իւրս. և թէ ինքն չէ նորա ծառայ, չէ ընդ իշխանութեամբ նորա, և այլն. Եւ զՁէնջ՝ որպէս և զմեծարու Աղայ Յարութիւնէ Պօղոսեան խալիպեանց՝ անհամեստս զօղանջէ, զերկոսեանդ համարելով իւր թշնամիս, և այլն.

Թէպէտև կամք էին Դէլեանովի՝ զնալրանդեանն վերստին մոծանել՝ ի ճեմարանն պաշտամամբ ուսուցչութեան, սակայն կառավարիչն ճեմարանի չէառ յանձն՝ ասելով թէ «չկարեմ զայդ առնել յառաջ քան զտեսանելն իմ զգրաւոր հաճութիւն Պատրիարքին առ այդ: Ուստի կայ այժմ նալրանդեանն անդործ և անպաշտօն, և բնակի ի միում ի տանց ճեմարանին ստանալով ամսական ռոճիկս յապրուստ անձին, թէև ինքն ևս ունի ասեն հարստութիւն դրամոց՝ աւելի քան զ . . . հազար արծաթ ռուբլեաց:

ՍՍԻ ԵՒ ԱՏԱՆԱՅԻ ԻԶԽԱՆԱԹՈՂՈՎԸ

Սենսական լուրջ հարցերում և մանաւանդ եկեղեցական խնդիրներում որոշութիւնը և հաստատուն հաւատարմութիւնը անխուսափելի պայմաններ են: Դաւանական ու կանոնական անորոշութիւնը պատճառ է դառնում տգէտների իրարանցման: Եկեղեցու գլխի վարդապետական ու կարգապահական մեղկութիւնը իւր հեռաւոր այն հետեանքն է ունենում, որ տգէտ ստորագրեալներն ու ինքնուրոյնաբար ճշմարտութեամբ գործելու անսովոր սպասաւորները ուղղակի թուլանում են, ալլանդակուում և ամենայն միտք ու գործ պատանեկան թեթեւամտութեամբ դատում, կատարում ու զօհում: Դիւաւորի գիշման մի քայլը ստորագրեալի մէջ խոտորնակ վազ է դառնում:

ԺԲ. դարում Գրիգոր Գ. Պահլաւունի մեծ կաթողիկոսի հետ եկեղեցական միութեան բանակցութիւն սկսան Նոր-Հռովմ ու Հին-Հռովմ: Նոր-Հռովմը բազմաթիւ գրագրութիւններից լեռն գիշաւ իւր պահանջներ-